

PREGOVORI KOSOVO-SRBIJA (2018)

I NJIHOV UTICAJ NA MAKEDONSKU BUDUĆNOST

Zemlje Zapadnog Balkana imaju tendenciju ka prevazilaženju „balkanizacije” kao jedne negativne karakteristike. Zajednički cilj svih zapadnobalkanskih zemalja je da postanu članovi NATO i EU. Odnosi između ovih zemalja se suočavaju sa preprekama koje su postale decenijski istorijski i politički teret. Posle završetka ratova u bivšoj Jugoslaviji, nezavisnost Kosova je vodila nizu otvorenih pitanja koji su od značaja za ceo region, a posebno za Srbiju i Severnu Makedoniju. Zapravo, Kosovo se nalazilo u centru pažnje mnogih međunarodnih aktera toko poslednjih bezmalo dvadeset godina i donosioci odluka u Severnoj Makedoniji ne smeju ignorisati moguće buduće scenarije i razvoje događaja u vezi sa Kosovom i njihove moguće konsekvence. Ovi scenariji su od fundamentalnog značaja za makedonsku budućnost usled činjenice da su Albanci druga najveća etnička zajednica u Severnoj Makedoniji. Imajući to na umu, moramo da pristupimo ovom pitanju sa daleko više ozbiljnosti. S tim u vezi, postojale su do sada tri glavna razvoja događaja u vezi sa odnosima između Kosova i Severne Makedonije.

Prva od njih se odnosila na izbegličku krizu 1999. godine, kada je više od 350.000 izbeglica sa Kosova izbeglo na makedonsku teritoriju. Prema makedonskim vlastima, tokom tog perioda Severna Makedonija (tada Republika Makedonija/FYROM, prim. prev.) bila je spremna da prihvati ne više od 20.000 izbeglih lica. Ovakvo stanje je dovelo do dugoročnih posledica koje su doprinele većem broju Kosovara koji žive u Severnoj Makedoniji. Istovremeno, mnogi mladi etnički Albanci iz Severne Makedonije su pristupili redovima OVK koja se borila sa srpskim snagama, dok su sela na makedonskoj strani granice postala njihove logističke baze.¹

Drugi važan razvoj događaja se zbio 2001. godine, kada se (Severna) Makedonija suočila sa oružanom pobunom albanske etničke zajednice. Na dan 12. avgusta 2001. potpisan je Ohridski sporazum (Ohrid Framework Agreement, skr. OFA). Njega su potpisale dve najveće stranke obe najveće etničke zajednice u zemlji – VMRO-DPMNE, SDSM, DPA i PDP, u prisustvu međunarodne zajednice. Dok je trenutna svrha Ohridskog sporazuma da se stavi tačka na osmomesetni oružani sukob između Albanske nacionalno-oslobodilačke armije (ANA) i Makedonskih oružanih snaga, u dugoročnoj perspektivi sporazum je trebalo da uspostavi opšti okvir za integraciju nacionalnih manjina i da pruži zakonodavnu osnovu za funkcionalan multikulturni suživot.²

¹ 2004, Z. Daskalovski, „Democratic consolidation and the 'stateness' problem: The case of Macedonia”, *Global review of Ethnopolitics*.

² Josipa Rizanskoska, Jasminska Trajkoska, „The implementation of the Ohrid Framework Agreement, true party commitment towards better inter-ethnic cohabitation in Macedonia or a strategic tool for party competition?”, *Journal of Liberty and International affairs*, Available at: <http://e-jlia.com/current>

Treći važan momenat je bilo proglašenje nezavisnosti Kosova i makedonsko priznanje Kosova. Severna Makedonija je priznala Kosovo 9. oktobra 2008. godine, zajedno sa Crnom Gorom. Srbija je odgovorila jednomesečnim prekidom diplomatskih odnosa. Danas, ceo region se suočava sa „talasima” rešenja, sa perspektivom integracije u NATO i EU kao krajnjim ciljem. Makedonska i grčka vlada su potpisale „Prespanski sporazum”, rešenje za trodecenijski problem imena „Republike Makedonije”. Makedonski građani će 30. septembra 2018. izaći na referendum kako bi odgovorili na pitanje: „Da li podržavate članstvo u EU i NATO prihvatajući sporazum između Makedonije i Grčke?” Međunarodna zajednica je prisutna u Makedoniji sa snažnom porukom „Ako želite da budete deo EU i NATO saveza referendum mora uspeti”. Ako referendum uspe, geopolitička slika će se promeniti ne samo za Makedoniju, nego i za region. Postoji niz scenarija povezanih sa rezultatima referenduma i bezbednosnom situacijom u regionu. Kosovo i Srbija vode intenzivan pregovarački proces koji na dnevnoj osnovi proizvodi vesti koje su za strepnju. Ta dva procesa predstavljaju isti rizik za bezbednost regiona, posebno u odnosu na albansku zajednicu u Makedoniji i njenu reakciju na kosovsko pitanje.

Posle poslednjih, prevremenih parlamentarnih izbora 2016. godine, stranke Albanaca u Makedoniji su bile ključne za formiranje vlade, za razliku od ranijih slučajeva koalicija između makedonski i albanskih stranaka na bazi „džentlmenskog” principa za održavanje dobrih međuetničkih odnosa. Tako se albanski blok našao u ulozi strateškog aktera u procesu pogađanja vladajuće koalicije i u tom smislu je kreirao zajedničku strategiju za ostvarivanje svojih programskih ciljeva. Naime, ubrzo nakon izbora 2016. godine, tri albanske stranke, Demokratska unija za integraciju (DUI), Albanska alijansa i Pokret BESA, predstavile su „Zajedničku platformu albanskih stranaka”. Ova platforma je bila njihov osnovni instrument u pregovaračkom procesu. Prema političkim strankama koje su potpisale platformu, ovaj dokument je napisan u duhu sporazumne demokratije i Ohridskog sporazuma, i on teži kvalitetnijoj međuetničkoj koegzistenciji i bržem pristupanju Makedonije EU u NATO.³

Glasnogovornik DUI tokom tog perioda, Bujar Osmani, sada zamenik predsednika vlade Makedonije za evropske poslove, posle sastanka sa Hašimom Tačijem izjavio je: „Albanske države, Kosovo i Albanija, su zainteresovane za stabilnost u Makedoniji, za stabilnost u regionu, za Makedoniju u kojoj je albanska zajednica ravnopravna i učestvuje u procesu odlučivanja, ali ujedinjena i usaglašena u svom pristupu. DUI je ratifikovao „Zajedničku platformu albanskih

³ U delu u kome se radi o poboljšanju međuetničke koegzistencije platforma predlaže sledeće izmene za makedonsko društvo: albanska etnička zajednica bi trebalo da postane konstitutivna, potpuna dvojezičnost (makedonski i albanski jezik da budu zvanični jezici); rasprava o promenama državne zastave, himne i grba koje bi trebalo da odslikavaju multietničnu realnost u Makedoniji i etničku jednakost; usvajanje rezolucije u Sobraju Republike Makedonije koja bi osudila genocid protiv albanskog naroda u Makedoniji tokom perioda 1912–1956; stvaranje Ministarstva političkog sistema i odnosa među zajednicama kao nadležnog tela za poštovanje prava zajednica i za podstrek ekonomskog i društvenog razvoja u nedovoljno razvijenim oblastima; preduzimanje pozitivnih mera za obezbeđivanje finansiranja albanskih institucija kulture na državnom i lokalnom nivou; kreiranje državne institucije za unapređivanje jezika zajednica, koja će pružiti pripremu za prevodioce, urednike i lektore; inkluzija Albanaca u radne grupe za direktne pregovore sa Grčkom u vezi sa „pitanjem imena”; potpuno razjašnjavanje slučajeva i sudskih procedura u slučajevima „Sopot”, „Brodec”, „Monstrum” i „Kumanovo” kroz anketnu komisiju ili putem međunarodnog nezavisnog tela.

stranaka...” sledećeg dana. Nova vlada je formirana u maju 2017. godine; novi Zakon o jezicima (albanski jezik je postao drugi zvanični jezik u Republici Makedoniji) donet je bez obzira na Regulatorni instrument procene, a zakonski akt je predstavljen pod zastavom EU. Baš kao što se i primenjivanje Ohridskog sporazuma izgubilo u procesima pogađanja unutar koalicija tokom decenije dugog perioda vlasti VMRO-DPMNE i DUI, tako je i Zakon o upotrebi jezika u opasnosti da postane samo još jedna loše implementirano političko rešenje od strane SDSM i DUI, ako se ne povede više računa o vladavini prava i političkoj podršci za politike koje budu dogovorene između koalicionih partnera.⁴ Gornja obrada ove problematike ima za cilj da objasni kako se međuetnička pitanja ponovo vraćaju na dnevni red i kako etnocentrizam raste u okviru i makedonskog i albanskog bloka. Sve to se događa više u dogovoru sa političarima sa Kosova nego sa političarima iz Albanije.

Uzimajući u obzir poslednje događaje, posetu srpskog predsednika Vučića Kosovu od 9. septembra 2018. godine, očigledno je da postoje mogućnosti za realizaciju prvog scenarija tj. održavanja statusa quo, čime bi se istovremeno odložilo rešenje problema. Vučićeva neuspela poseta selu Banje, zbog prisutnih oko 200 demonстранata, je u medijima sledećeg dana predstavljena na sledeći način: „Vučić je oštro kritikovao mirovnjake pod vođstvom NATO zbog neotklonjene blokade i optužio vlasti kosovskih Albanaca za njeno podržavanje”.⁵ Ovakva situacija može dovesti do zastoja u pregovorima, ali ne zadugo.

Republika Makedonija se suočava sa jednim od najvećih izazova od svoje nezavisnosti i od krize iz 2001. godine – konsultativni referendum, koji dopušta političarima da donesu različite odluke ako uspeju da okupe apsolutnu većinu u parlamentu. Danas je u Makedoniji glavni fokus na referendumu koji sledi i sva druga pitanja su stavljena sa strane. Bilateralni odnosi sa Kosovom su uspešno učvršćeni. Predsednik Kosova Hašim Tači je posetio Makedoniju 12. septembra. Po poseti makedonskoj vladi, on je zatražio od makedonskih građana da se pozitivno izjasne na referendumu. Tom prilikom je rekao: „Vi ste zaključili sporazum sa Grčkom, sada je na Srbiju i Kosovo red da dođu do rešenja dijaloga. Vi znate da to neće biti jednostavan proces, doneti istorijsku odluku da se razreše pitanja između Kosova i Srbije, ali zato i postoji dijalog. Imamo pred sobom mnogo prepreka, ali ja sam optimista zato što je bolje postići sporazum sada nego za tri decenije. Ja ću načiniti veliki napor da se postigne sporazum sa Srbijom, što znači međusobno priznanje”.⁶ Najvažniji interes i cilj zapadne međunarodne zajednice je da ova dva problema budu savladana kako bi se postigla stabilnost i bezbednost na Zapadnom Balkanu. Uzimajući u obzir međuetničke odnose na Kosovu i u Makedoniji, ako je

⁴ 2018, Jasmina Trajkoska and Josipa Rizankoska, KNOWLEDGE-International Journal, Vol 22.3, ‘Ethnocentrism and party politics: are political parties devoted to the project of building multicultural Macedonian society on the path to EU?’. ISSN 2545-4439, ISSN 1857-923X

⁵ “Serbia's President Aleksandar Vucic blocked from visiting Kosovo Serb village”, dostupno na <https://www.dw.com/en/serbias-president-aleksandar-vucic-blocked-from-visiting-kosovo-serb-village/a-45419704>, 13.09.2018

⁶ “A successful referendum means peace for Kosovo”, dostupno na <http://meta.mk/en/tag/hashim-tachi/>, 19.09.2018

stanje pregovaračkog procesa status quo, a referendum u Makedoniji bude uspešan, imaćemo stabilnu bezbednosnu situaciju. Ali ako referendum ne uspe, postoji mogućnost za nestabilnost u bezbednosnom smislu. Međunarodna zajednica čini maksimalne napore kako bi uticala na makedonske građane da na referendumu načine „pravi” izbor i glasaju tako da on uspe. Situacija statusa quo u pregovorima između Kosova i Srbije neće biti takva na dugi rok. Uslediće sledeći krug pregovora i time će druga dva scenarija postati moguća.

Drugi scenario, razmena teritorije između Srbije i Kosova/izmena granica izaziva najviše strahovanja zbog domino efekta koji bi mogao da proizvede. Tokom istorije imali smo neke slične primere koji nisu baš tako pozitivni. U poslednje tri decenije teritorijalna razgraničenja po etničkim linijama su se pokazala neodgovarajućim i ona su iznuđivala solucije koja nisu donela razrešenja sukoba i učvršćivanje mira, nego samo oružane konflikte, terorizam, raseljavanja i nastavak etničkih konflikata. Ako se dve strane odluče za ovaj scenario to će imati uticaja na unutrašnju politiku u Makedoniji, Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori. Sjedinjene Države otvoreno prihvataju ovu ideju kao rešenje uz uslov da srpski i kosovski političari postignu sporazum. Evropska unija je mišljenja da „izmena granica na osnovu etničkih linija uvek dovodi do otvaranja drugih raznih pitanja...” Oni su naklonjeniji rešenju koje bi bilo u saglasnosti sa međunarodnim pravom. Imajući u vidu ratove posle raspada Jugoslavije, kojih se i dalje sećamo, i politiku zasnovanu na etnocentrizmu i populizmu u svim ovim zemljama, ova vrsta scenarija ne bi bila prijatna. Zapadni deo Republike Makedonije ima odlične neformalne odnose sa Kosovom; Makedonski Albanci su takođe na mnogo nivoa povezani sa Kosovarima. Ako se političari odluče za izmenu granica/razmenu teritorija, posle svi izazova koje smo morali prevazići, to će značiti korak unazad. Etnički nacionalizam će biti u naletu, populizam je već prisutan, a bilateralni odnosi između Kosova i Makedonije će ući u osetljivu fazu. Samo u ovom scenariju mogu da vidim mogućnost da bezbednost u regionu Jugoistočne Evrope dođe u opasnost. Na poslednjim, prevremenim, parlamentarnim izborima u Makedoniji 2016. godine etnocentrizam je bio prisutan u okviru svih političkih stranaka, kod Zakona o jezicima i u vezi sa Zajedničkom platformom albanskih stranaka. „Novi trg” u Skoplju, s druge strane reke Vardar je postao stvarnost, što Makedoncima nije lako da prihvate. Drugi znak etnocentrizma, pre poslednje runde pregovora između Makedonije i Grčke, bio je promena naziva autoputa „Aleksandar Veliki” u „Autoput prijateljstva”. Jedan od najvažnijih autoputeva je nosio naziv „Aleksandar Veliki” a drugi, koji vodi ka zapadnom delu zemlje, naziva se „Majka Tereza”. Na prvi pogled ovo nije nešto ključno, ali dosta govori.

To su činjenice koje bi trebalo uzeti u razmatranje kada želimo da donosimo odluke koje vode bliže evropskim vrednostima i Evropskoj uniji. Trebalo bi da radimo na međuetničkoj koegzistenciji i multikulturalizmu, a ne u korist „čistih” teritorija. Uzimajući u obzir demokratske kapacitete država i političara regiona, uticaje iz međunarodne zajednice, kao i i dalje sveža sećanja na ratove među građanima, ne bismo mogli da priuštimo ovaj scenario jer će imati posledice koje neće pomoći u stvaranju bolje budućnosti.

Treći scenario, normalizacija odnosa zasnovana na pravno-obavezujućem bilateralnom sporazumu do koga bi trebalo doći aktuelnim pregovorima Srbije i Kosova uz posredovanje EU, jedno je od boljih rešenja. U skladu sa Rezolucijom Generalne skupštine UN 64/298⁷, 2011, put ka normalizaciji odnosa između Kosova i Srbije je kroz dijalog potpomognut od strane EU, poznat kao „Briselski dijalog”. Ova rezolucija je označena kao „normalizacija sa ciljem postizanja mira, bezbednosti i stabilnosti na Zapadnom Balkanu i promovisanja saradnje i evropske integracije da bi se poboljšali uslovi života za sve ljude”. Zajednički cilj Makedonije, Kosova i Srbije je da postanu članovi EU. Najvažnije promene koje treba načiniti da bi se mogao postići napredak prema članstvu u EU su poboljšanja na planu vladavine prava, poštovanja ljudskih prava i zaštite manjina, poboljšanje poslovnog okruženja, razvoj konkurentnog privatnog sektora i snižavanje visoke stope nezaposlenosti. Takođe, sve ove zemlje bi trebalo da pronađu načina za postizanje transparentnih i sveobuhvatnih i na zaslugama zasnovanih procedura za zapošljavanje u javnoj administraciji. Svi ovi izazovi idu u korist „evropskoj budućnosti” i stvaranju većih demokratskih kapaciteta među državama regiona. Ova zajednička ambicija je moćan podstrek za razrešavanje pitanja putem dijaloga i normalizacije odnosa.

Dva vrlo velika otvorena pitanja na Zapadnom Balkanu jesu spor sa grčkom stranom u vezi sa imenom Republike Makedonije, i status Kosova. Posle dvadeset sedam godina pregovora, potpisivanje Prespanskog sporazuma donosi nadu regionu i trebalo bi da bude iskorišćeno kao primer za pregovarački proces između Srbije i Kosova. Briselski dijalog bi trebalo da postigne značajan napredak ka normalizaciji odnosa. U stvari, konačni cilj je „puna normalizacija” odnosa, postignuta kroz pregovore o EU članstvu u slučaju Srbije, i kroz primenu SSP-a kada je reč o Kosovu. Evropska unija zahteva pravno-obavezujući sporazum između strana koji bi imao pravne posledice, kao što je to slučaj sa Prespanskim sporazumom kada je reč o sporu u vezi imena. Ova rešenja nisu konačna, ali bi trebalo da budu održiva na duži rok, i trebalo bi da pomognu u postizanju bezbednosti i stabilnosti u regionu. U prva dva scenarija možemo očekivati nesigurnu budućnost i dalje pogoršanje međuetničkih odnosa. Samo uz promenu političke volje i retorike možemo da povedemo region prema miru i saradnji. Političari i dalje igraju na nacionalističku i populističku kartu, ali sada je vreme za promenu narativa i donošenje teških odluka koje će od Makedonije, Kosova i Srbije učiniti bolja mesta za život. Ako proces odlučivanja u Srbiji i na Kosovu bude demokratski, kroz pregovore, onda će on biti koristan i za međuetničke odnose i u Makedoniji. Takođe, referendum bude bio uspešan, Makedonija će se naći na nivou potrebnom za promene u svom političkom sistemu neophodnim za pristupanje Evropskoj uniji. Referendum je takođe ključan i za članstvo u NATO-u, i ako bude bio uspešan on će zaprečiti bilo kakve teritorijalne promene.

Makedonija, Grčka, Kosovo i Srbija bi trebalo da gledaju na primenu održivih rešenja kao na sastavni deo dijaloga, a ne kao na kolateralnu štetu. Ruski uticaj u Srbiji je značajan, ali to ne bi trebalo da bude prepreka za Srbiju u njenom procesu integracije u EU. Javno mnjenje

⁷ Dostupna na https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/64/298

podstiče duboke promene kako bi se etnički nacionalizam zamenio građanskim, i to je razlog zašto bi oni koji kreiraju politiku trebalo da decentralizuju proces diskusije i uključe akademike, političke aktiviste, novinare, zaposlene u NVO sektoru, kako bi se angažovali na projektima koji će kreirati održiva rešenja na mikro nivou. Cilj takve kampanje bi bio povećanje svesti među različitim etničkim zajednicama o boljoj evropskoj budućnosti za sve. Regionu su potrebne investicije koje će proizvesti poboljšanja na ekonomskom i društvenom nivou. Ekonomska saradnja je ključna za bolju komunikaciju u regionu, a koja će voditi konsolidaciji i povećanju obima proizvodnje i povećanoj konkurentnosti kako bi se povećao stepen zaposlenosti. Jedan od načina da se ojača saradnja u regionu je i razvoj zajedničke platforme za ekonomski razvoj koji će inicirati privredni rast, političku stabilnost i pomirenje.

Najslabija karika u lancu društveno korisnih promena su aktuelni političari širom celog regiona. Ako su posvećeni evrointegracijama, oni bi trebalo da iskoriste fondove, edukaciju i preporuke da primene odluke kako bi prevazišli etnonacionalizam i populizam. U suprotnom, suočićemo se sa istim pričama, predstavama i animozitetima.

Forum za etničke odnose se u svom Predlogu politika (*Policy paper*) „Pozicija Forum za etničke odnose: normalizacija, put ka rešenju”, u delu Osnovni/Okvirni sporazum između Srbije i Kosova, član 2, jasno se izrazio: „U skladu sa Poveljom Ujedinjenih nacija, obe strane u sporazumu će razrešiti sve međusobne sporove isključivo na miran način i uzdržaće se od pretnji da će upotrebiti silu”⁸. Ovaj članak bi trebalo da bude glavni smer za sve donosioce odluka u regionu. Etnocentrizam i partokratija su sveprisutni u našim zemljama. Delovi građana su i dalje opterećeni velikodržavljem, društveni i ekonomski standardi su niži, a iseljavanje mladih ljudi je u porastu. Ovo su pokazatelji koji nam jasno stavljaju do znanja da je došlo vreme za donošenje teških, ali korisnih odluka.

Globalizacija je stvarnost. Država-nacija nije isti pojam kao što je to bila u XIX stoleću. Etnički nacionalizam mora biti zamenjen građanskim. Ključni mehanizam za postizanje stabilnosti su evroatlantske integracije regiona i političari koji poseduju volju i hrabrost da prihvate vrednosti Evropske unije.

Da zaključimo, status quo u pregovaračkom procesu između Srbije i Kosova neće biti dugotrajan. Ako region ponovo otvori neka od gorućih pitanja, neminovno ćemo prisustvovati drugom scenariju (izmena granica/razmena teritorija) kao otvaranju mogućnosti za kretanje stvari unazad. Sa poslednjim događajima u Republici Makedoniji, kao što su Zakon o jezicima i Zajednička platforma albanskih stranaka, možemo jasno da uvidimo da je etnonacionalizam tu među nama, i ako ne pronađemo odgovarajuće politike građanskog nacionalizma, neminovno će se pitanje statusa Albanaca u Makedoniji ponovo pojaviti. Sa ovim scenarijom dozvolićemo da ojačaju potreba za „etnički čistim” teritorijama. To ne bismo smeli i ne bi trebalo da prihvatimo.

⁸ “The position of the forum for ethnic relations; normalization the way towards solution”, Ceo “policy paper” dostupan na: <http://fer.org.rs/wp-content/uploads/2018/03/ENGLISH-CEO-STaVOVI.pdf>, 23.09.2018

Najgori scenario je neuspeo referendum u Makedoniji i razmena teritorija između Kosova i Srbije.

Najbolje rešenje je normalizacija odnosa zasnovana na pravno-obavezujućem bilateralnom sporazumu postignutom kroz aktuelni dijalog Srbije i Kosova uz posredništvo EU, zajedno sa uspešnim referendumom u Republici Makedoniji. Ovo bi dovelo do mogućnosti za unutrašnje reforme u ovim zemljama. Ove reforme bi značile jačanje demokratskih kapaciteta, vladavine prava, poštovanja ljudskih i manjinskih prava, kao i departizaciji i decentralizaciji u procesu odlučivanja. Multikulturalizam nije činjenica, to je politika. Međutim, za mene je fundamentalna stvar promena političke kulture i društvena odgovornost akademske zajednice, novinara, političkih aktivista, političara i bezbednosnih institucija u ovom zaista ključnom trenutku za region. Mi nismo multikulturalna društva ako živimo „zajedno” u našim paralelnim svetovima. Učenje i praktikovanje savetodavne demokratije je izazov koji moramo prihvatiti. Političari u regionu bi trebalo da prestanu sa širenjem nacionalizma i populizma u ime evropskih integracija. Ne vidim nikakvu drugu mogućnost koja bi bila povoljna za region.

Vanredni profesor Jasmina Trajkoska, PhD

FON-Univerzitet, Skoplje, Republika Makedonija